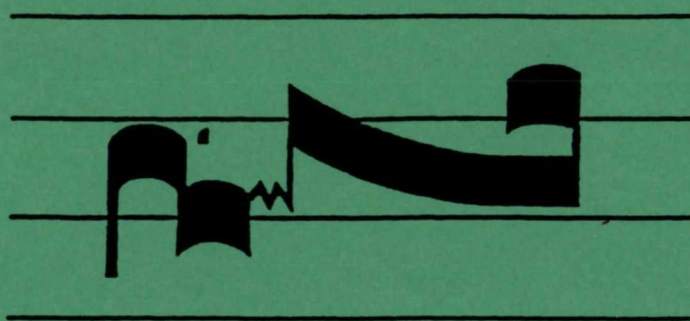

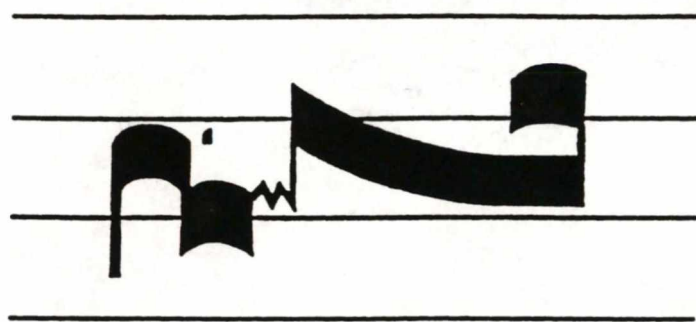
Hymnologiske Meddelelser

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

26. årg. november 1997 nr. 3

Hymnologiske Meddelelser

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

26. årg. november 1997 nr. 3

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER

Tidsskrift om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab
og
Nordisk Institut for Hymnologi
26. årgang 1997 nr. 3

Indhold

Tekst

'November' v/ Lisbeth Smedegaard Andersen s. 110

Artikler

Lisbeth Smedegaard Andersen: Kære herr Redaktør! s. 111

Erik Haumann: Salmemelodier s. 127

Sigvald Tveit: Forsamlingssangen i konservative religiøse miljøer s. 133

Karl-Johan Hansson: Finländsk hymnologi i medvind s. 145

Forfatterernes adresser s. 148

November

(mel.: DDK 284: *Med sorgen og klagen hold måde*)

November går tungt gennem byen
går ind i hvert eneste hus
og lægger i porte og skakter
sin stenlugt af vinter og gus

mens sommerens udbrændte drømme
forkuller med ahornens løv
blæst sammen i torvenes hjørner
i dynger med affald og støv

og tæt om de halvmørke dage
står lygternes rovfugleblik
og nagler min skygge mod muren
i nådesløs sort/hvid grafik

Så hudløs man er i november!
med skrammer, der aldrig blev lægt
mens misbrugte døgn tælles sammen
og vejes på vinterens vægt.

Vil du, Herre, også forkaste
mig strengt med dit dømmende blik
fra tronen bag blå arabesker
til toner af sfærisk musik?

Jeg tror, du igen vil forlade
din himmel, før alt brænder ned
og tilgi' og bære min smerte
og bytte den ud for min fred.

Jeg tror, at der bagved november
skal rejse sig dage med sang
befriet, som troen, der griber
dit nådeår - endnu engang.

Lisbeth Smedegaard Andersen (1993 og 97).

Kære herr Redaktør!

Tro ikke, at jeg ikke blev glad for opfordringen til at skrive om mine salmer i et så agtværdigt tidsskrift som "Hymnologiske Meddelelser". Det gjorde jeg, og jeg gik også i gang med at forberede en artikel; alligevel gik det ikke, og nedenfor vil jeg gerne forklare hvorfor.

Først skete der det, at jeg ved gennemlæsning af min kladde faldt over noget, jeg før har været ude for, når jeg skulle skrive om mine salmer: Det kommer nemt til at minde om et forsvarsskrift. Nu behøver man ikke at lide af forfølgelsesvanvid for som salmedigter at føle, at man skal forsvare sig, ligesom man ikke behøver at lede efter kritiske udtalelser for få noget at kaste bolden op ad. Kritikken af de moderne salmer - og salmedigtere - er reel nok. Så sent som denne sommer oplevede jeg på et højskoleophold i løbet af fire dage to fordragsholdere, der sådan lidt rutinemæssigt uddelte et hurtigt håndkantslag med venstre hånd - og hvad gør man så, når man hører til en af de formastelige? Sidder stille og håber, at ingen opdager rødmen, der breder sig fra halsen op gennem ørerne for at farve luften omkring én rødbedefarvet? Eller tager til genmæle og kommer til at forsvare revl og krat? Det er ikke så ligetil, når man heller ikke selv er udelt begejstret for Salmebogstilægget og bestemt ikke går ind for, at *everything goes*. Tværtimod. Tekster, hvor man bevidst har givet køb på såvel teologien som sproget i håb om derved at "lokke" nogen indendøre, giver også mig kuldegysninger. Det bør være en forudsætning for enhver salme - gammel eller ny - at teologi og teknik skal være i orden. Til gengæld behøver enhver salme ikke at inddrage hele dogmatikken, og det kræver omtanke at gøre det svære enkelt:

Fanget ind af lyset
under høje træer!
Finde byen åben
i det milde vejr

Fanget ind af ordet
om Guds egen søn
høre spurve kvidre
i en nøgen røn

Fanget ind af livet
ramt af kærlighed

vingeløs at kende
nuets evighed

Fanget ind af håbet
i det milde vejr
går Gud selv iblandt os
under byens træer

Men at skrive salmer er også en leg. En glæde ved ordene, sproget og selve umagen med at få form og indhold til at arbejde sammen, så man får en helhed ud af det. Under arbejdet opstår der så naturligvis også et lønligt håb om, at blot nogle enkelte vil opdage det lille ordspil i sidste vers med anden linie, der kan læses både i fortsættelse af første linie og som optakt til tredje. På samme måde som jeg naturligvis håber, at de syngende mærker, at der finder en bevægelse sted, medens de synger: Først fanges vi ind af ordet - og så fanges Gud ind af håbet. Og dermed bliver det - endnu engang - sagt, at "i håbet (bliver) vi frelst". Og kan det forstås af alle, er det godt - og får de, der kender Romerbrevets kapitel 8 en ekstra fornøjelse ud af det, ja, så er det endnu bedre. Salmen er fra 1993, og Erik Haumann har sat en fin lille melodi til.

En anden grund til problemet med at skrive om mine salmer, er, at på højskolen lærte jeg, at når præster skriver salmer, hedder det slet ikke salmer, men "præstelyrik". Og hvis man nu tror, at det ligesom begrebet "præstegårdsteologi" dækker over noget rosværdigt, så tager man helt fejl. Desværre må det med lyrikken nærmest karakteriseres som en *hang*, der ikke findes nogen undskyldning for.

Denne hårde dom kan måske udspringe af, at man har overset, at præstelyrikken oftest er kombineret med udøvelse af præstegårdsteologien. Og måske kan det så gælde som en undskyldning, at man herunder kan blive inspireret af andres store tanker, f.eks. Augustins: "Du skabte os til dig, o Herre, og vort hjerte er hvileløst, indtil det finder hvile hos dig", skrev han engang, og det har altid forekommet mig at være en god karakteristik af menneskers længsel og rastløshed til alle tider. Jeg ved naturligvis godt, at Augustin der- ved afslører, at han kun er modernist, og ikke postmodernist, men måske kommer kristendommen aldrig til postmodernismen"? I bogen om "Den løse mening" fra slutningen af 80-erne hævdede Helmut Friis, at det kaos, som Nietzsches forrykte menneske konfronteredes med, da han slog Gud ihjel, det er ikke mere vores. For Nietzsches Gud var en metafysisk Gud, og derfor var nihilismen tragisk i et univers, hvor metafysikken stadig prægede menneskers tankegang. Men sådan er det ikke i postmodernismen, for der har man opgivet troen på "den store mening", på sammenhæng og helhed, og så sker der noget andet: "Med Guds død dør også sorgen over Ham", skriver Helmut Friis. Og så kan man

undre sig over, hvorfor han så alligevel skriver Ham med stort H. Men Helmut Friis fortsætter:

At vi er kommet hinsides sorgen viser sig i uanseelige tidstypiske træk. En gæst på et værtshus hælder diskret op af sin medbragte vodka, værtshusejeren ser det og siger efter en pause: "Det er dårlig *stil*". Stil er en æstetisk - ikke metafysisk - kategori

I modsætning til Nietzsches tale om Guds død - en metafysisk katestrofe, der alene bemestres af "overmennesket" - siger en nutidig grafitti afslappet: "Gud *gider* ikke mere". Ugidelighed såvel som stil er æstetiske kategorier¹.

Men jeg tror ikke, kristendom er æstetik. Jeg tror endda, at Gud stadig gider, og derfor har jeg kombineret Augustin med en kendt lignelse fra Lukasevangeliet:

Du skabte os til dig, o Gud,
til evigt liv med dig,
og hjertet finder ingen ro,
før det har ro i dig.

Men vi, der elsker livet her
er gjort af kød og blod
og kender som en gåde kun
den Gud, vi længes mod

og vi, der frygter dødens magt
går mørke veje ind
når vinterstorme hvirvler sne
imod et jordfødt sind

og går i ring, når himlen står
i gråt bag vind og vejr;
du ville ikke miste en
af dem, du havde kær.

Du lagde os i Jesu hånd
han går ved dag og nat
og glædes, når han finder os
bag tjørn og tornekrat.
Du skabte os til liv, o Gud,

¹Helmut Friis: *Den løse mening*, s. 7.

han leder os til dig.
Og det er al den ro, jeg ved:
at han har fundet mig.

Naturligvis ved jeg godt, at der ikke står noget om tjørn og tornekrat i Luk. 15 - der står ørken - men jeg har altid syntes, der var noget særligt ved tjørnen. Den står dér midt i det danske landskab og er så forunderlig dobbelttydig: Stikkende og utilnærmelig erindrer den om Guds ord til Adam om agerjordens beskaffenhed: "med møje skal du skaffe dig føde af den alle dit livs dage; torn og tidsel skal den bære dig". Men i juni blomstrer den. Hvidtjørnen bliver til en åbenbaring af lys og skønhed - rødtjørnen en mere stilfærdig og tænksom slægtning, næsten menneskelig i sin rødmen.

I min barndomshave stod der tjørn. Det har altid været min vækst, og jeg finder det helt naturligt, at da Gud åbenbarede sig for Moses i ørkenen, måtte det ske i en brændende tornebusk:

I ordenes afmagt
en sandørkens tvivl
med spejlingers ætsende lyn
til stjernernes fald
i augustnattens kul
lægger sfærernes dyb til dit syn

bag ordenes afmagt
og tavshedens ro
står tornenes brændende bål
først da taler Gud
gennem grene af ild
lægges ordet i morgenens skål.

Jørgen Sørensen har skrevet melodi, og han fortalte mig, at han holdt meget af de to små vers (jeg har dog siden ændret første vers noget).

Alligevel er vintersalmen, hvor omkvædet bringer en udvikling i billedet af vinterens sorte buske, som til sidst flammer med forårets lys i hver eneste dråbe nok bedre som salme. Den har Erik Haumann skrevet melodi til, og vi sang den både i Risskov Kirke og i Holmens Kirke mindst én gang hver vinter, for i betragtning af, at det er vinter i Danmark en stor del af året, er der bemærkelsesværdigt få vintersalmer i vores salmebog. Den "opmærksomme læser" vil finde et citat fra vores salmetradition (fra Brorson: "Her vil

ties...") i vers 5, hvor vi "henter forår ind", ligesom billedet med den lille fugl, der kan flyve over bjerget, når vindene bærer den, er hentet fra den samme gamle dagvise, som inspirerede Grundtvig til "Den signede dag...". Jeg beder ydmygt om forladelse, også for de antydningssvise bibelcitater i vers 2 og vers 4:

En vinterverden, farvebleg,
gror tavs langs gaders skrånen,
kun birkegrenes lette streg
skraverer himlens grånen.
O Gud, vi ser i dette rum
vor tankes genskær - gold og stum
- og sort står nøgne buske.

Et træ kan skyde friske skud,
når vår og væksttid kommer.
Forkomne sjæle tørrer ud
og venter ingen sommer.
Nu isner frosten hav og bugt -
nu skriger vinterfugl i flugt
- og sort står nøgne buske.

Men Herre, hvor skal vi gå hen
med vore klagesange,
som slår fra mur og sten igen
med tomme ekko-klange?
Forrådt af det, vi selv har skabt,
må tanken synke, træet, fortabt
- og sort står nøgne buske.

Du skabte, Gud, i rum og tid
vor jord bag vejr og skyer.
Hvad er mod dig, vor kunst og vid,
vort fremsyn, vore byer?
Du knytter mælkevejes bånd,
og stjerner drysser fra din hånd
til rim på nøgne buske.

Det er så let for liden fugl
mod høje bjerg at springe,
og vejret står fra skyers skjul
og bærer den på vinge.
Og løfter du i tro vort sind,
da skal vi hente forår ind
med dug på nøgne buske.

Da giv os, Gud, at vi må se
din mildhed bag vort øde,
og skimte gennem is og sne
en påskemorgenrøde.
Da spejler duggens dråbe klar
din himmels dyb - din vældes svar
- da flammer tornebuske.

Hvis jeg skrev legender, ville jeg skrive om sammenhængen mellem den brændende tornebusk i ørkenen og den tornekrans, der blev lagt om Kristi pande Langfredag. Alligevel valgte jeg i en Langfredagssalme (en ud af fjorten salmer og digte over Jesu vej til korset) at omtale tornekronen som en "narrekrone". Det passede bedre med et andet udtryk i samme salme, hvor Jesus "skriges ud som pauseklovn". Når jeg holder foredrag om mine salmer, finder folk undertiden, at det er lidt voldsomme udtryk; men billedet af Jesus som en nar eller en klovn er velkendt fra billedkunsten i dette århundrede, hvor bl.a. Georges Rouault har brugt det. Og i grunden er det indlysende, for et menneske, der i den grad gav afkald på alt det, som vi arbejder for, kriges om og bruger vort liv til at erhverve, hvad er han andet end en nar i vore øjne? Og hvor kommer dette afkald mere anskueligt frem end i den bestemte situation i Jesu lidelseshistorie, hvor han på Golgatha berøves sine klæder²:

Gud er skjult, men se hans tjener:
nøgen, fattig, som han kom!
Narrekronen på hans hoved
det er al hans ejendom

Sendt af Gud, der tæmmer lynet
og gør skyer til sin vogn -

²Luk. 23,34b

kærligheden drev ham, se! han
skriges ud som pauseklovn.

Hvor hans kappe rørte jorden
blomstred støv og liv opstod.
Ribbet står han nu, mens Satan
kaster lod ved korsets fod.

Kristus, menneske og frelser -
hånet, spottet, gjort til grin.
Angsten banker bag hans tinding -
hør! dens rytme er som din.

Efter disse indledningsvise betragtninger over vanskelighederne med salmerne, vil jeg gerne anlægge en lidt anden synsvinkel. Den går ud på, at du, kære herr Redaktør, måske slet ikke kan være tjent med en sådan artikel, for der er nemlig - og det lærte jeg også på Højskolen - ingen prestige i at skrive salmer. Der er prestige ved at beskæftige sig med kunst, hvadenten man er udøvende kunstner eller man blot glæder sig over kunst, og det er der, fordi kunst er opdragende og opbyggende, og derfor bør dannede mennesker beskæftige sig med kunst for at blive mere menneskelige. Og naturligvis kan man kun glæde sig over, at moderne kunstnere i stigende grad tager de kristne "myter" til sig og forholder sig til dem.

Som et indskud tillader jeg mig at minde om, at det er også nødvendigt, for ellers risikerer vi, at vi glemmer dem og dermed vores fælles grundlag. Vi har set, hvor nemt det kan ske i en verden, hvor vi hovedsagelig interesserer os for det, der kan være os til umiddelbar nytte. Den svenske forfatter Kerstin Ekman skrev for et par år siden i en avis-artikel, at det er kunstnerens opgave hele tiden at finde det oversete og forsømte og igen drage det frem i lyset. Lad os håbe, det er det, der i disse år sker med de kristne fortællinger, som vi jo hele tiden i kirken har forsøgt at holde dem levende, værne om dem og bringe dem videre. Det er faktisk det, vi har kirken til.

De eneste, der skal holde fingrene væk, er præster. Og det kan man måske undre sig over, fordi præster jo dog hele deres arbejdsliv (og studietid med, hvis de er flittige) beskæftiger sig med de kristne "myter", som de godt nok kalder evangeliet. De betjener sig også af det danske sprog og forsøger at få det til at sige mere, end det kan - de skal hver eneste søndag og som regel flere gange i ugens løb prædike for en kreds af mennesker, for hvem det er altafgørende at høre, hvad evangeliet kan bringe ind i deres særlige situation i form af trøst og glæde - eller måske kritik.

Se, det har jeg tænkt en hel del over. Også, fordi jeg ved, at lærde folk til deres egen store glæde og forbavselse har opdaget, at man i f.eks. Grundtvigs salmer ofte kan se, at de er opstået i direkte fortsættelse af tanker, som han havde gjort sig i forbindelse med sine prædikener. Han blev ikke "færdig" med evangeliet den pågældende søndag, men var nødt til at arbejde videre med det, prøve at komme frem til kernen i det eller måske komme længere ind i en tankerække, der rummede mere, end han havde fået udfoldet i første omgang.

Den slags ihærdighed er ikke velset i dag. Nu er det jo også sådan, at den prestige, der hæfter ved kunsten - og kunstkritikken - ikke er smittet af på prædikener. Det er fint at skrive artikler og essays, men det er bestemt ikke fint at "præke"! Og måske er det noget af det samme, vi finder i forholdet mellem digte og salmer. For moderne digte nøjes med at skildre, at lade skinne igennem og forsøgsvis antyde! Det drejer sig om åbenhed. Vi vil ikke have lukket døre, men helst have dem allesammen åbne hele tiden, så vi altid kan slippe ud, hvis nogen skulle begynde at stille krav eller vise sig at ville formidle et budskab. Og det er godt nok - når det gælder digte. Det betyder imidlertid ikke, at salmer ikke dur i forhold til digte - det afslører derimod, at salmer og digte ikke er det samme. Og det skal jeg komme tilbage til.

Lige nu drejer det sig imidlertid om forholdet mellem prædikener og salmer, og jeg må tilstå, at jeg i perioder er forfaldet til at skrive salmer i fortsættelse af arbejdet med prædikener. Det skete også i år, hvor organist Peter Lange sendte mig nogle melodier og spurgte, om jeg ikke ville skrive en salme til en af søndagene mellem Påske og Pinse.

Melodierne var gode, og den tid på kirkeåret har altid optaget mig meget. Teksterne hører så nært sammen, der er mange teologiske temaer i dem, og da jeg i foråret skulle undervise på Pastorseminariet havde jeg en ekstra grund til at fordybe mig i dem. Det blev til en række salmer, begyndende med 3. søndag efter Påske (1. søndag efter Påske har jeg allerede skrevet en salme til, den står i Salmebogstillægget som nr. 822, og 2. søndag med hyrdemotivet nåede jeg ikke i denne omgang). To af dem er aftrykt nedenunder, og her kan man se, at de forholder sig meget tæt til Biblens beretninger. Men de er ikke parafraaser over de pågældende evangelier.

Når jeg understreger det, så skyldes det en ide, jeg har - heller ikke den fra mig selv, men fra den hollandske maler Rembrandt. Han malede hele sit liv mange billeder med bibelske motiver, og i de første år var det nærmest illustrationer - det passede til reformatorenes krav om, at billedet skulle illustrere bibelteksten og ikke lægge noget til. Men da Rembrandt blev ældre, blev han tydeligvis mere ligeglad med dette krav - eller også blev han mere optaget af evangeliet - og så skete der noget: Med et enkelt greb fattede han om netop det i hver enkelt motiv, som var brændende og centralt for ham. I stedet for at illustrere gik han over til at fortolke.

Rembrandt var en mester, og så højt er der ikke mange, der når. Men man må altid lade sig inspirere af de bedste, for - som det er blevet sagt: "Den, der sigter efter ingenting, risikerer at ramme".

Så jeg har efter Rembrandts eksempel forsøgt at finde grundideen i hver enkelt af disse søndages tekster. Det har nogle konsekvenser for brugen af salmen. Hvis man ikke orker at høre efter, når teksterne til den pågældende søndag (både den fra Det gamle Testamente og fra Det nye) bliver læst, så får man formentlig ikke meget ud af salmen. Men er man lydhør, så tror jeg, de vil føje sig efter det, der foregår i gudstjenesten.

5. søndag efter Påske:

I nattens sidste drøm
står morgnens dør på klem
fra søvnens billedstrøm
går dagen mærket frem
med gårsdagens savn
der vågner sekunder før tanken
der hvisker - i Jesu navn:

Som skibe sat i drift
mod steder ingen ved
må planer flakke om
hvis ikke du er med
og viser en vej
velsignelsens ånd til min gerning
den ejer jeg kun i dig.

Hver blomst, hvert dyr blir jord
og træer styrter om
og jeg er skabt som de
men ved om død og dom.
Og dog er jeg fri
i tro på, at dommen blir nådig
og døden må gå forbi.

Så frels mig da fra løgn
og billigt selvbedrag.
Og brug min kraft til det

du vil - hver levedag
Så lægges din fred
som ild i de menneskehænder
der rører ved evighed.

6. søndag efter påske:

Alt var så klart, dengang du kom
med fred til en udbrændt jord
drømme fortaltes videnom
og sandhed stod op af døde.
Håb og syner forenet
Herre! dengang du kom.

Nu er vi atter ene her
hvor vejene ender blindt
Håbet er fjernt og hvor vi ser
går skyerne tungt om landet
hadet lurker i gaden -
nu er vi ene her.

Dog er det tid! Din ånd går med
vi opstod til liv med dig
ikke på nogen ukendt bred
men hjemme er her på jorden
kærligt lever vi sammen
Herre! når du er med.

Solen står skråt mod korsets fod
bag kirkegårdsmurens sten
tolker den fred du efterlod
som tillid trods tab og grænser
rødtjørn ulmer på grave
lyser som hjerteblod.

Egentlig var salmerne beregnet til Sct. Pauls kirkes pigekor, og Peter Lange fortalte, at pigerne var glade for at synge dem. Alligevel fik jeg den tanke, at de også skulle have noget, der var lidt lettere, og så fik jeg Peter Lange til at skrive en melodi til en Pinsesalme,

jeg havde skrevet nogle år før, og som kunne danne en passende overgang til den næste del af kirkeåret:

Kastanjens hvide lys
står tændt i Kongens Have
på plænen børn der leger
i gruset hinkes Paradis
på skæve streger

som var en vinters nat
og barfrost tomme minder
og alle grave tomme -
som om alt nag var glemt og hjer-
tesorgen omme

som om en kærlighed
der ikke kender måde
nu ånder gennem blæsten
og klær vor vintersjæl i grønt
til pinsefesten.

Vi er jo ét i ham
der opstod for os alle
- nu visner alle løgne -
og Paradisets lys står tændt
i vore øjne.

Sct. Pauls kirke ligger lige i nærheden af Kongens Have, og det gjorde selvfølgelig salmen særlig aktuel i den sammenhæng. Andre kan rejse den indvending, at Kongens Have er et lokalt begreb, men så snævert behøver man ikke se på det. Kingo kunne jo også glæde sig over solen, der i sin opgang "forgylder klippens top og bjergets side", selvom han ikke havde udsigt til noget bjerg fra sit studerekammers småsprossede vinduer - og menigheden i Slangstrup heller ikke.

Der er måske også dem, der vil spørge, om det er et digt eller en salme? Det bringer os tilbage til det, jeg var inde på før, nemlig at en salme tilhører en særlig genre. Jeg arbejder i øjeblikket lidt med moderne kirkekunst, og i den forbindelse er jeg stødt på en tysk for-

sker, der har gjort sig nogle tanker om, hvordan man skelner mellem hvad han kalder religiøs kunst, kristen kunst og kirkelig kunst³.

Han begynder med at pege på, at begrebet religiøs kunst er meget omfattende. Når f.eks. Cezanne maler et landskabsbillede, så er det et religiøst værk, fordi naturen for Cezanne er et billede på Guds væsen. Cezanne var en god katolik, og det var han ikke ved siden af sit virke som kunstner, men samtidig med, og derfor farver det hans værk.

En så bred formulering gør imidlertid, at man må operere med et snævrere begreb, som han kalder for kristen kunst, og af et sådant kunstværk kræver han, at det beskæftiger sig med de kristne temaer. Ikke på den måde, at det blot indeholder nogle kristne symboler eller tegn, men derved, at det forarbejder og måske kæmper med den særlige kristne grundtanke, at i Kristus og hans liv forenes Gud og menneske, himmel og jord. Altså fortolke, som Rembrandt gjorde det i sine sene bibelske billeder.

Men ikke al kristen kunst er kirkekunst. Andagtsbilleder til privat brug kan f.eks. være udmærket kristen kunst, men de er ikke velegnede i en kirke, fordi det, der sker i kirken, i rummet, er fælles. Kirkekunsten har en funktion - den skal tjene gudstjenesten og gudstjenestens rum og ramme.

Herhjemme havde vi en diskussion om disse ting for et par år siden i forbindelse med Ole Wivels bog *Sandhedens udtryk i kirke og kunst*, og det er ikke det, det her drejer sig om. Men retningslinierne kan måske hjælpe os til at afklare nogle ting i forbindelse med salmerne. For også salmer har en funktion. De er ikke til privat brug. Samtidig er det naturligvis ikke nok, at de bare bruger ord eller symboler, der også forekommer i Biblen. Salmen skal tolke evangeliet og sætte det ind i vores hverdag, men den skal samtidig forholde sig til den kristne åbenbaring, som den kommer til udtryk i en gudstjeneste. Og salmens indhold skal være alment, så den skal kunne synges af en menighed. Jeg tror, det var Jørgen Gustava Brandt, der engang sagde, at når han i en salme sagde "jeg", så betød det "vi", og det er rigtigt.

På den baggrund mener jeg, at Pinsesalmen er en salme. Ikke på grund af ordet Paradis i første vers. Det ord kan højest lede os lidt på sporet, anslå et kendt begreb; men at der engang var én grav, der var tom, og at vi som døbte derfor tør tro, at alle grave engang skal være tomme, al fjendskab og al sorg forsvinde på grund af den kærlighed, der satte os over sig selv, og på grund af Guds magt og vilje til, aldrig at lade den kærlighed blive til intet - det gør den til en salme.

På den baggrund, forstår man måske bedre, hvorfor der ikke så megen prestige ved at skrive salmer. En salme er i modsætning til et digt en form for brugskunst - og det er en ydmyg kategori. Dertil kommer, at den har et budskab - og det er ikke foreneligt med tidens krav om åbenhed og uforpligtethed.

³Anton Henze: *Moderne Christliche Malerei*. Heidelberg 1965. S. 11 ff.

Alt dette var nedvirkende til, at det havde sine vanskeligheder med at få skrevet den artikel. For dels synes jeg slet ikke, at det skulle være nødvendigt at forsvare, at man beskæftiger sig med at skrive salmer, dels er jeg bange for, at hvis folk på forhånd mener, at salmegenren er umulig, så kan jeg næppe overbevise dem om det modsatte.

Men engang imellem holder jeg af at skrive breve, og jeg vil gerne fortælle, hvad jeg oplevede for et par år siden. Jeg var i Washington på det tidspunkt og gik en dag en tur i et villakvarter. I en dyb rendesten lå der lidt affald, der åbenbart var fejet sammen eller måske af blæsten ført sammen på dette tilfældige og ydmyge sted: Resterne af en lille spurv, nogle brune efterårsblade og et enkelt potteskår. Ja, ved nærmere eftersyn viste det sig, at det endda var et meget fint potteskår, der var rester af glasur og farver. Nu bliver man nemt lidt eftertænksom, når man befinder sig langt hjemmefra, så jeg kom til at tænke på de små ting, der kan minde én om det, der var engang - og om de vilkår, der nu engang gælder i denne barske verden. Og et par linier begyndte så småt at danne sig i mit hovede: "Blandt spurvefjer og blade og gamle potteskår: en revnet kop, en tørret blomst og løfter af i går".

Se, det er jo ikke indledning til nogen salme, så jeg gik uanfægtet videre med tankegangen uden at bekymre mig om, hvad det mon kunne blive til. Og tankerne gik om tiden, der går så hurtigt, og som vi lige så lidt kan holde på som det vand, vi undertiden tager op i hænderne for at drikke af det eller måske blot betragte det: Hvor meget, man end prøver at hule hånden og holde fingrene tæt sammen, så drypper det ned på jorden og forsvinder. Man kan godt blive lidt melankolsk af det, men vi skal jo videre, der et så mange ting, vi skal nå, så mange mennesker, der har brug for os, så vi kan ikke blive stående og læse alt for indgående i alt det omkring os, der fortæller om forgængelighedens hårde vilkår. Ligesom kvinderne, der kom til graven Påskemorgen og af englen fik besked om, at de skulle gå videre til Galilæa, sådan skal vi også videre. Men for at kunne gøre det, må vi have noget for øje, igennem hvilket vi kan læse os til håb, til mod, til erindring om, at vi har noget andet at holde os til. I en lille stump brød og et par dråber vin ligger der et godt budskab, et evangelium, der åbner indsigten ind til noget større: Vi kalder det for korsets mysterium, korsets gåde, der også er opstandelsens gåde.

De små ting rummer imidlertid også en historie, en fortælling. Han, der døde Langfredag, lærte os jo noget. Han havde noget, han ville have ført videre, og han sammenfattede det i sine ord om, at liv er mere end det, der går til og bliver til ingenting. Det skal bære frugt, og derfor må det falde til jorden lige som hvedekornet. Og sådan er netop kærlighedens væsen. Kærlighed er ikke at holde og beholde. Vi ved det godt - særlig i forhold til vore børn. Når de er små, kræver de hele vores kærlighed og al vores omsorg. Men en dag sker der noget. De skal ud i livet, og så opdager vi, at hvis den kærlighed, vi har for dem, ikke kan forvandles til noget andet, så bliver omsorgen til omklamring, og så bliver den

ødelæggende. Kærlighed er også at kunne give slip. At kunne give plads for nyt liv. Måske var det det, han mente, da han sagde, at "den, der vil frelse sit liv, skal miste det; men den, der mister sit liv på grund af mig, skal finde det"?

Mærkeligt, som tankerne kan gå. Og som de kan kræve at blive klaret ved at blive udtrykt og komme på en form. Der kan nemt gå en måned, før ordene har føjet sig, for noget af det første var jo endnu tåget og uklart, og efterhånden, som der tegner sig en linie, må noget slettes, ændres, flyttes - en salme tager over og lyder sin egen lov. Tit er det, som om den gør sig selv færdig og pludselig kan den ikke være anderledes.

Blandt spurvefjer og blade
og gamle potteskår:
en tørret blomst
en revnet kop
og løfter af i går.

Så skrøbelige vidner
på det, vi har holdt af
en hånd, en røst
der lød engang
i vores dagligdag

et strejf af mørke vinger
vi går mod nye mål:
Hør! tiden dryp-
per fint som vand
af mine hænders skål

og hvisker som et ekko
om det, der gik itu -
men vi har mange
skridt at gå
endnu, endnu, endnu

Lidt brød, lidt vin fortæller
at liv, der blev brudt ned
Langfredag nat på
Golgatha

stod op i herlighed.

At leve er at elske
og sætte alt på spil
at elske er at
miste alt
så liv kan blive til

Blandt vingefjer og løvfald
og det, der gik i skår
er løftet om
en evighed
i hvert et skridt, vi går.

Så kikker man lidt på det. Og en dag ringede organist Preben Andreassen og spurgte, om jeg havde en tekst, jeg ville have sat melodi til - og det blev en god melodi, synes jeg. Så det blev alligevel en salme. Trods det med potteskårene. Formentlig vil den af samme grund aldrig kunne optages i en salmebog, for salmebogskommissionsmedlemmer har sådan en forfærdelig god smag, og en salmebog er en meget hellig bog. Det er noget andet med en Bibel. Der er plads til lidt af hvert, og det er ikke lige smagfuldt alt sammen - som nu fortællingen med Jeremias, der af Gud blev sendt ned til pottemagerens hus. Der så profeten, hvordan leret blev sat på drejeskiven, men han så også, at hvis et kar blev mislykket, så blev det ødelagt igen. Og senere fik han besked på at købe et lerkrus af pottemageren og knuse det for øjnene af nogle folk, så de af skårene kunne se, hvad der skulle ske med de mennesker, der blev ramt af Guds vrede. Det var før, der var noget, der hed Langfredag og Påskedag og før forkyndelsen af en tilgivelse, som vi aldrig fatter omfanget af; men alligevel kan fortællingen om Jeremias godt give en ekstra dimension til synet af et par potteskår.

Jeg bliver undertiden spurgt, om jeg da tænker på alle disse ting, når jeg skriver salmen. Svaret må blive, at det gør jeg vel ikke, men jeg ved jo nogle ting, og dem glemmer jeg ikke, fordi jeg skriver salmer. Ligesom jeg har nogle erfaringer, som er del af mig, og som derfor også melder sig, når jeg arbejder med prædiken eller salme. Sommetider opdager jeg det først undervejs - eller måske bagefter. For nogen tid siden besøgte jeg billedhuggeren Erik Heide, og under samtalen forsøgte jeg at trække lidt ud af ham med hensyn til de tanker, han gjorde sig under arbejdet - og så svarede han mig meget rammende: "Det er ikke altid, man tænker så bevidst over det. Hvis man gør det, bliver det som regel altfor fortænkt og tungt". Det har han ret i.

Der kommer et tidspunkt, da man ikke mere kan skrive om sine salmer, men hvor de må flytte hjemmefra ligesom andre børn. Man gør sig naturligvis sine tanker og ved, at de vil møde modgang, men man håber da også på, at de må møde velvilje. At de må blive brugt. Og slidt. Og da du nu som en god sjælesørger har lyttet så længe, vil jeg slutte med et lille hjertesuk, som du måske ved passende lejlighed vil bringe videre:

Der er to måder at møde tingene på. Man kan vente sig alt godt. Sådan tror jeg, mange har det med de gamle salmer, når man kender dem og er vokset op med dem. Hvis man så samtidig bliver ekspert og kender - og er sammen med andre, der har samme interesse - så kan man fordybe sig i hver enkelt lille detalje, glæde sig over de smukke billeder og slet ikke få nok! Man kan heller ikke forestille sig, at udtryk og vendinger, der engang var opbyggelige, i dag forekommer de fleste mere kuriøse. Hvis man kikkede ind gennem vinduerne under Salmebogskommissionens møde, ville det måske være en sådan ekstatiske flok, man ville se - beruset af ånd og begejstring og i salig forglemmelse af, at der er en verden udenfor konferencerummet, og at salmer er brugskunst.

Der er også en anden måde. Man kan forvente det dårligste. Sådan tror jeg, kritikerne af de moderne salmer har det, og det kan man have megen morskab af. Som udenforstående kan man gennem ord og artikler få et indblik i den morskab. Den kan minde lidt om livet i den vanddråbe, som H.C. Andersen har beskrevet i eventyret af samme navn. Her har trolden Krible-Krable fundet en lille dråbe grøftevand, som han har farvet med hekseblod, så alle de små væsener er blevet ganske rosenrøde over hele kroppen. Han lægger den under et forstørrelsesglas og viser den til en anden trold, der skal gætte, hvad det er. Og han ser da, hvordan det går til i denne forunderlige verden:

Hvad der var nederst, skulle øverst, og hvad der var øverst, skulde nederst! "Se! Se! hans ben er længere end mit! baf! væk med det! Der er en, som har en lille Knop bag øret, en lille uskyldig Knop, men den piner ham, og saa skal den pine mer!" og de hakkede i den, og de trak i ham, og de aad ham for den lille Knops Skyld.

Den anden trold (der intet navn havde, og det var just det fine ved ham) fandt det overordentlig morsomt. Og det er overordentlig morsomt. Men ikke særlig frugtbart.

Mange venlige hilsner
Lisbeth Smedegaard Andersen

ERIK HAUMANN

Salmemelodier

Mit arbejde med melodier til tekster af
Lisbeth Smedegaard Andersen

Også jeg blev glad, da musikredaktøren kom med en opfordring til at skrive lidt om mit arbejde med salmer i dette agtværdige tidsskrift. Og jeg er gået til emnet uden nogen intention om at skulle - mere eller mindre presset - levere et forsvarsskrift for mine arbejder, jeg er blot ude på at præsentere nogle tanker omkring dem. For med dette tidsskrift er man jo sikker på, at læserne er forstandige mennesker, der ved mangt og meget om emnet, og har de bedste forudsætninger for at studere og vurdere nutidig salmekunst p.g.a. deres kendskab til traditionen og velvilje over for fornyelsen af samme. Ikke som ude i så mange andre sammenhænge, hvor man løber med halve vinde - og helst vil dette (- det er jo iøvrigt både det nemmeste og det mest uforpligtende). Jeg har undertiden oplevet kirkesmusikere, som lystflænsede i nye tekster, og sågar præster - nogle endda nyuddannede - som med et par bemærkninger kunne tilintetgøre nye salmemelodier, og det minsandten fordi de ikke var tilstrækkeligt fjernede fra en kirkelig tradition!

Jeg har haft det store held - blandt andre - at blive ansat som organist ved Risskov kirke en måned før Lisbeth Smedegaard Andersen tiltrådte samme sted som præst. Hver især havde vi kun fungeret andre steder i et års tid forinden og var således både åbne for at indgå i kirkens og stedets tradition samt at prøve at bibringe den hver vores. Jeg havde på ingen måde ambitioner om at distancere mig fra en folkekirkelig musikalsk tradition. Tværtimod drejede det sig om at forfølge et musikalsk udtryk, som kunne knytte sig til - ja, eventuelt understrege og fremhæve teksternes udtryk og særpræg. Jeg blir nok her - for redeligheds skyld - nødt til at indrømme, at nogle syntes dengang, at det var at distancere sig fra den musikalske tradition! Vort samarbejde foregik dels ved, at jeg forsøgte at forsyne allerede eksisterende tekster med musik, dels at jeg til bestemte lejligheder "bestilte" tekster. F.eks. til en andagt påskelørdag, hvor jeg til nogen overraskelse modtog et salmedigt med undertitlen "modsalme". Først efter nogle gennemlæsninger fandt jeg ud af grunden til dette mærkværdige tilnavn: påskelørdag er - set for sig selv - det mest håbløse ståsted overhovedet. Og det lod jeg musikken afspejle ved selvfølgelig at holde den i en moll-toneart, og, hvor man forventer en form for gennemgribende modulation, blot at foretage en kort afstikker til moll-dominanten! Altså en udsigtsløs historie, det modsatte af en salme.

Påskelørdag

En »Mod-salme«

Den mørke morgen rø - de af havets vinge - fold som

sorg op - står af dø - de og gir sig dag i vold.

Nat op - slu - ger ly - sets rand in - tet - hed vort morgen - land.

Et bud om lyse riger
blev kvalt som sol i hav;
kun sorte fugle skriger
omkring den nye grav.
Ekko fra Langfredagnat:
menneske - forstødt! forladt!

Nu tier kvinders klage
i resigneret ro.
Lagt blot er nu de svage
for magtens gribeklo.
Skræmt er hans discipelflok -
spredt! enhver sig selv er nok.

Nu sprænges ingen grænser
mod fremtids lyse dag;
men mismods yngel flænses
i håbets nederlag:
»Himlen rummed intet svar!
Døden er, hvor livet var!«

Nodeeksempel 1

Vi var begge glade for resultatet, der kom med i "Vinterlys og tjørneblomst", men jeg har kun anvendt dette musikalske udtryk denne ene gang. Efter den tid har mine salmemelodier som oftest forsøgt at afspejle et glædeligt budskab, at tage en drejning mod noget forløsende.

Forholdsvis hurtigt blev den specielle sprogrytme og de forskellige anderledes metre et særkende i Lisbeth Semedegaard Andersens salmer. Det forpligtede jo også i forhold til det musikalske. Og - bevæbnet med en tilbøjelighed for det rytmiske og en glæde ved at modulere tekster i betoningsrigtige forløb - kastede jeg mig ud i til tider stærkt skiftende taktarter, som ved første øjekast vel var helt grænsesprængende for salmesangen - men som ved et solidarisk indstillet kig i den tidlige kirkesangs bøger viste sig ikke at være helt uden sidestykke endda i sværhedsgrad. De "første øjekast" fandt sted fra de, som brugte de akademiske læsebriller - og de måtte jo straks advare og beskytte de mindre seende mod det, de i deres klarsyn så som alt for svært. Min erfaring er, at de, som læste teksten og brugte ørerne var i stand til at udføre, hvad man som uddannet ville betegne som ret komplicerede rytmiske forløb!

(- Undskyld, jeg kom før til at love mere end jeg kan holde - betragt dette som en for-klaring på, hvorfor jeg holdt fast ved den "rytmiske salme"). (Se nodeeksempel 2).

En vanskelig sag at forfølge i salmemusik er en gennemarbejdet og reel musikalsk sats, et fænomen, som ellers vil kunne tilføre en ekstra udtryksmæssig dimension til genren - men som nemt sprænger rammerne for hvad en salme kan være. Vi kender alle virkningen af en ændret harmonisering ved en repetition. Vores velkendte melodilinje blir iklædt en helt ny dragt, uden at melodien ændres. På lignende vis kan - da det harmoniske næppe længere, hvis man vil gøre krav på ægthed, kan bære det fulde ansvar for udtrykket i en sats - en rytmisk/metrisk udformning af de akkompagnerende stemmer sætte tonen an, anslå en holdning, som vil kunne understøtte teksten. I "Vintersalme" har jeg forsøgt at arbejde lidt med dette. I harmonisk henseende er kvartsektakkorden en ikke uvæsentlig bestanddel. Den er for mig en akkord, der signalerer et usikkert ståsted, en lidt viljeløs og hvileløs position. Dertil en række "træge" stemmer i rytmisk henseende, overbindinger, synkoper og i det hele taget manglende "fodslaw" - indtil det hele finder sin forløsning hen mod det mere ordinært formulerede omkvæd. Tanken var, at man skulle mærke dette vinterøde, denne fastfrosne Århusbøgt, men samtidig "skimte gennem is og sne en påskemorgenrøde". (Se nodeeksempel 3).

Blåt vælded lys frem

Blåt vælded lys frem bag skyers skred,
 rør-te vor jord midt i ti-dens strømme, svøbte en
 flig af Guds evig- hed som blanke knopskæl om vinter-
 drømme. Skærmer her-ne -de Gudsrigets glæde
 sårbart til stede i tro og håb.

The musical score is written for piano on a grand staff (treble and bass clefs). It consists of five systems of music, each corresponding to a line of lyrics. The melody is simple and hymn-like, with a steady rhythm. The accompaniment is sparse, using block chords and single notes in the bass line. The key signature has one flat (B-flat), and the time signature is 4/4.

Det barn, der sover ved moders bryst,
 er dog det ord, hvorved alting skabtes:
 englenes glæde, Guds øjenlyst,
 menneskers liv her, hvor liv fortabtes.
 Han er hernede
 Gudsrigets glæde
 nyfødt til stede
 i tro og håb.

Han knytter syvstjernens strålebånd,
 åbner dog varsomt de blindes øjne.
 Himmel og jord i den samme hånd –
 sandhedens lys midt blandt vore løgne.
 Er selv hernede
 Gudsrigets glæde
 synligt til stede
 i tro og håb.

Sort knejser korset på udbrændt jord,
 afslører mørket bag løgnens maske.
 Døden blev støv for Dit påskeord –
 livstræet skyder af sten og aske.
 Breder hernede
 Gudsrigets glæde
 lysfyldt til stede
 i tro og håb.

Herre, du kom for at leve her,
 række din hånd til de små og svage.
 Løvspring forjættes i håbets træer,
 når dine ord bærer julens dage.
 Skaber hernede
 Gudsrigets glæde
 evigt til stede
 i tro og håb.

Nodeeksempel 2

En vinterverden, farvebleg

En vinter - ver - den, farve - bleg, gror tavs langs

ga - ders skrånen, kun birke -

gre - nes lette streg skraverer himlens

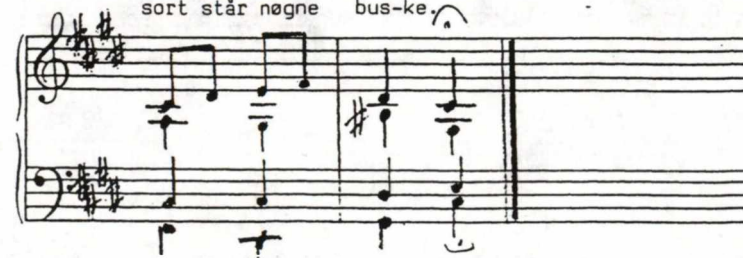
grå næn. O Gud, vi ser i dette

rum vor tankes genskær - gold og stum og

sort står nøgne bus-ke.

Nodeeksempel 3

Oprindelig er melodilinjerne "forlænget" med en række pauser, hvilket er tænkt i tråd med den førnævnte stemning. Ved solistisk fremførelse af salmen virker det rigtigt og ligetil, men i forbindelse med fællessang er grænsen for, hvad salmegenren kan rumme, overskredet. Melodilinjerne viser sig her ikke at være "forlængede med pauser", men overskårne, bremsede! Derfor har jeg her ændret satsen i forhold til originalen, der kan ses i "Du bor i vor dag" side 26!

For at sige lidt om min salmemusik har det været nødvendigt at gå ned i, hvad man kunne kalde "det svære". Men som Lisbeth Smedegaard Andersen siger, så kræver det omtanke, at gøre det svære enkelt, og at "af-privatisere" sit sprog - tekstligt såvel som musikalsk. Og når man er af den klare overbevisning, at "salmens indhold skal være alment", at hver gang man ser et "jeg", skal det både kunne betyde "mig selv" og "vi", kræver det en noget større lutring og tilegning end den stribe mere eller mindre eksotiske oplevelser, som man fornemmer nogle komponister har haft, når man blader i koralbogen til salmebogens tillæg. Jeg tænker her f.eks. på nogle af de musical-pasticher vi træffer, hvor nogle nærmest kalder på Kurt Ravn og selskab akkompagneret af ca. 1001 strygere - for slet ikke at tale om de par håndfulde eksempler på fritidshjemspop, som er indblandet i denne farvestrålende turistbrochure. Nu må man jo ikke tro, at jeg her vil begynde at dømme godt og skidt - jeg vil blot stille linsen lidt ind på, hvem det egentlig er, der skal være med her, hvornår ét "jeg" også kan forstås som en andens, således at det blir til et "vi" ... Og så er det - når det kommer til stykket - da også ret afgørende at både teknik og teologi er i orden, således at vi ikke skal gøre et styrtdyk for at ramme fællesnævneren.

At teknik og teologi er i orden indebærer ingenlunde, at salmen fremtoner som "svær". Den første prøve i Lisbeth Smedegaard Andersen's artikel, "Fanget ind af lyset", er et ideelt eksempel herpå! - Og jeg vil - lige så stille som jeg begyndte - slutte disse spredte betragtninger over salmemusik med at meddele min melodi til denne fine lille salme:

Fanget ind af lyset

Fanget ind af ly - set under hø-je træer !

Finde by-en å - ben i det mil-de vnjr.

Nodeeksempel 4

Forsamlingssangen i konservative religiøse miljøer -
med særlig vekt på Danmark-Norge

Ordet miljø står her som en fellesbetegnelse, ikke bare på bestemte kirkesamfunn, men også på mer eller mindre fast strukturerte organsiasjoner innenfor et lands folkekirke, og dessuten på mindre sammenslutninger av mennesker, som husandaktsfellesskap osv.

Konservativ betyr primært konservativ i teologisk forstand, at en ønsker å ta ivare de overleverte oppfatninger og definisjoner, dogmer og bekjennelser, som ble etablert i den aktuelle bevegelsens første tid.

Innenfor de fleste kunst- og stilarter er det relativt uproblematisk å finne ut hvordan et eldre verk eller tradisjon fortonet seg i tidligere tider, da verket ble skapt eller tradisjonen formet. Bildende kunst, litteratur og byggverk foreligger - så fremt de er blitt tatt vare på - stort sett i den formen de fikk da de ble etablert.

Annerledes er det med musikken før en hadde tilgang til opptaksutstyr. Selv om det skulle foreligge noter, kan vi ikke med sikkerhet si hvordan musikken nøyaktig lød.

Og mye av musikkarven vår foreligger jo ikke i noteskrift. Det gjelder særlig musikken innenfor det vi kunne kalle en folkelig kultur, slik som mye av den som har levd for eksempel i festkulturen på landsbygdene og i de forskjellige religiøse miljøene.

Dersom vi ønsker å finne tilbake til de eldste lagene i kulturarven vår, bør vi gå til de grupperingene som har som uttrykt målsetting å ta vare på tradisjonene sine mest mulig uendret. Nærmere kan vi ikke komme eldre tiders utforming av musikk.

Representantene for deler av *folkemusikkarven* har i noen miljøer hatt som målsetting å bevare tradisjonene så nøyaktig som mulig. Noen har villet tradere stoffet slik det har vært overlevert, mens andre mer eller mindre bevisst har gitt overleveringen sitt særpreg, sitt personlige *stempel*.

Særlig i de grupperingene som av ulike grunner har vært under press, kanskje til og med blitt forfulgt, har det foreligget et ønske og en evne til i stor grad å ville bevare overleveringene i en så opprinnelig form som mulig. Det er mange tilfeller av dette innenfor de ulike jødiske kulturene for eksempel. Det finnes jødiske grupper som har levd uten kontakt med hverandre i mer enn 2000 år, men som likevel har klare likhetstrekk i sin sang- og musikkform i dag. Dette viser oss en umåtelig sterk evne til å bibeholde et særpreg og å ta vare på en arv, all den tid det er snakk om noe så skjørt og flyktig som *musikk*.

Innenfor den kristne kulturkretsen har mange katolske og

ortodokse kirker lagt vekt på å ta vare på musikkarven sin. De protestantiske kirkene er jo atskillig yngre, men også innenfor denne kirkefamilien er det grupper som i stor grad definerer seg som konservative, også i den betydning at de vil holde på skikker og kulturytringer slik de er overtatt fra "fedrene".

Vi vil i denne presentasjonen ta for oss et bestemt aspekt ved noen religiøse gruppers musikkarv, nemlig syngemåter og sangstil i felles- eller forsamlingssangen. I disse miljøene er det nemlig denne som dominerer både i omfang og viktighet. Ofte finnes det lite eller ingen annen musikkaktivitet i gudstjenestene eller møtene deres enn nettopp den felles salmesangen. Samtidig vil vi gi en oversikt over hva slags materiale, salmebøker og koralbøker osv., som benyttes.

Anabaptistene

Noen av de mest interessante miljøene på protestantisk grunn, både ut fra deres holdning til livsmønster og overleveringer generelt og til musikken spesielt, er de såkalte *anabaptistene*. Det er disse som kalles *gjendøperne* i Den augsburgske konfesjon.

Den største av disse gruppene er *menonittene*. De er delt opp i flere kirkesamfunn, blant annet ut fra deres holdning til nettopp tradisjonen. Det er også flere kirker med navnet *Brethren* i ulike konstellasjoner som må defineres til den anabaptistiske kirkefamilien.¹

Anabaptistene er mest tallrike i USA og delvis i Canada. De første gruppene kom dit på 1700-tallet. Det finnes også noen menigheter igjen i de landene der de i sin tid kom fra, særlig i Sveits og Holland. Også i Sør-Tyskland finner vi landsbyer der alle, eller de fleste, er medlemmer av en kirke i denne tradisjonen.

Musikalsk spenner anabaptistene i dag over hele spekteret fra ordinær, tradisjonell protestantisk kirkemusikk og salmetradisjon hos de mest liberale menonittene, til en helt særegen sangform hos de mest konservative Amish-gruppene. Det er de sistnevnte som er interessante i forhold til vårt anliggende.

De mest særmerkede av alle anabaptistene er *The Amish People* og *hutterittene*. Disse har et levesett stort sett som folk flest hadde det på 1800-tallet. De gjør derfor ikke bruk av elektrisitet, bensinmotorer og en rekke andre moderne hjelpemidler.

Selv om disse menneskene har levd i et amerikansk samfunn i flere generasjoner, bruker de fortsatt tysk som gudstjenestespråk. Dette gjelder også salmene. Seg imellom taler de et blandingsspråk

¹Ikke å forveksle med *Plymouth Brethren* og *herrnhuterne*. De sistnevnte ble jo kalt *Brødre-menigheten* både i Norge og Danmark. De kalles forøvrig *Moravians* i USA.

mellom tysk og engelsk, det såkalte Pennsylvania Dutch (har ikke noe med hollandsk å gjøre).

På nordisk mark finnes ikke de egentlige anabaptistene. De kirkene som forfekter et baptistisk dåpssyn her, er yngre kirker, som *baptistene*, *pinseveennene* og de mange ulike *karismatiske* menighetene som har oppstått i de seneste årene. Ut fra vårt utgangspunkt faller disse utenfor interessefeltet vårt.

I den reformerte kirkefamilien på Hebridene har de også hatt en egenartet forsamlingssangtradisjon, med en del fellestrekk til hva vi ellers nevner i denne artikkelen.

I Norden er det - ikke overraskende - at det er på luthersk mark at de mest konservative religiøse gruppene er å finne. Vi konsentrerer oss i dette innlegget om å presentere noen eksempler på salmesang fra Danmark og Norge, land som jo i flere hundre år hadde en nokså lik hymnologisk tradisjon.

Læstadianerne

Vi starter i Nord-Skandinavia og finner da først *læstadianerne*. Denne gruppa er størst i Finland, men finnes også i stort antall i Sverige og Norge. De er delt inn i flere retninger, med nokså lik, men ikke helt sammenfallende musikktradisjoner. Det er lite kontakt mellom de fleste av disse gruppene innbyrdes. Utvandrere har etablert læstadianske kirkesamfunn også i USA. I Midtvesten er det flere kirkesamfunn med læstadiansk rot, blant annet Old Apostolic Lutheran Church.

Mens læstadianerne har egne kirkesamfunn i USA, er det ikke slik her i Skandinavia. Her opptre de innenfor de lutherske statskirkene, men uten at de har dannet egne faste organisasjoner innenfor disse, slik som en rekke av misjonsorganisasjonene har. I stedet er det snakk om løst organiserte forsamlinger, som likevel har egne forsamlingshus, lederskap og en klart definert gruppe forkynnere knyttet til seg. Dette betyr at det ikke er mulig å få en nøyaktig oversikt over hvor mange mennesker det er som identifiserer seg med læstadianismen. Et tall på ca. 300 000 på verdensbasis, som altså vil si Skandinavia og USA, har vært nevnt.

Læstadianerne holder den lutherske profilen skarp. Følgelig nyttes hovedsakelig salmer fra den lutherske hymnologiske tradisjonen, ikke minst fra den pietistiske. Oftest er forsamlingssangen a cappella, men siden det på de store stevnene kan være tusenvis av mennesker til stede, har en da gjerne funnet det nødvendig å ha orgelledsagelse. Men organistene registrerer da gjerne orgelet svakt, for at det ikke skal ha noen ledende og førende funksjon, kun ledsage salmesangen diskret for å medvirke til at den bedre kan holdes sammen.

Den vanligste salmeboka i de ulike læstadianske sammenhengene er Landstads salmebøker. Noen bruker den opprinnelige utgaven fra 1869, andre anvender den reviderte utgaven av 1920.

Melodiformene i koralstoffet innenfor læstadianismen er relativt konvensjonelt. Med noen få unntak bruker de offisielle koralbøkernes versjoner. Det er i syngemåten læstadianerne har sitt særpreg, i forhold til formen i de skandinaviske statskirkegudstjenestene. Men det finnes også mer folkelige melodiformer, som mer anvendes av enkeltutøvere eller når en samles i mindre grupper.

Et par ganger i året samles læstadianerne til store helgestevner. Disse priorieres svært høgt, slik at bedehusene deres sprenges. Det prekes i timevis, og vanligvis oversettes alt, enten til samisk eller til finsk, som også tar sin tid. Likevel samler folk seg lenge før møtene begynner, og setter straks i gang med å synge. Sanggleden må være stor, selv om den ikke vises i de nokså lukkede ansiktene. Én starter opp med en salme, så henger de andre i nærheten seg på, og til slutt synger hele forsamlingen.

Som nevnt finnes det store forsamlinger med læstadiansk rot i USA. Flere av disse benytter heller ikke orgel til å ledsage salmesangen. Det er imidlertid lite av den skandinaviske læstadianske salmetradisjonen som nyttes her. Dels er de påvirket av den vanlige amerikanske protestantiske salmetradisjonen, dels anvender de pussig nok skandinavisk *roseniansk* sangtradisjon. Dette er noe påfallende, siden denne tradisjonen egentlig ikke kan sies å ha noen plass i skandinavisk læstadianisme.

Jeg får ikke anledning til å si noe om de svenske tradisjonene her, bare kort nevne predikanten Carl Olof Rosenius og hans medarbeidere på sang- og musikksiden Oscar Ahnfeldt og Lina Sandell, som fikk stor innflytelse i de konservative lavkirkelige miljøene over hele Skandinavia. Enkelte organisasjoner, som Den Evangeliska Fosterlandsstiftelsen og Bibeltroga Vänner, har tatt vare på denne tradisjonen, og den står sterkt også i Luthersk Missionsforening og Evangelisk-Luthersk Missionsforening i Danmark, samt i de fleste lavkirkelige organisasjonene i Norge, men den representerer en heller ordinær musikalsk impuls.

Østnorske grupper

Trekker vi sørover i Norge, finner vi i østlandsområdet den neste gruppen med klart konservativ profil, Det Evangelisk-Lutherske Kirkesamfunn, gjerne kalt *Jarlsbergianerne*. Som en del andre religiøse grupperinger var det innføringen av ei lærebok i skolen som ble den utløsende faktoren til at dette kirkesamfunnet ble til i 1871. De har sin

egen salmebok og koralbok, der en del østnorske folketoner er blitt bevart.

I de siste årene har de arbeidet med ei ny salmebok, som bærer preg av at dette kirkesamfunnet er blitt noe åpnere nå enn det var for en generasjon siden. De har aldri hatt noen sangform som gjør dem særskilt spesielle.

I Øst-Norge ellers finner vi en del konservative, pietistiske smågrupper som i slutten av forrige århundre tok avstand fra den sterke innflytelsen fra den nevnte rosenianismen, og holdt seg til den tradisjonelle pietistisk fargede lutherdommen, slik den var ført videre av blant annet den norske lekpredikanten Hans Nielsen Hauge. Men musikalsk sett representerer heller ikke disse noe spesielt utover det vi har sagt om Det Evangelisk-Lutherske Kirkesamfunn.

Sørnorske menigheter

Helt sør i landet har vi imidlertid noen bemerkelsesverdige kirkesamfunn. Det største av dem kaller seg kort og godt *Samfundet*. Også dette har et sterkt luthersk preg. Hymnologisk sett er de ikke minst interessante i og med at de fortsatt benytter kun Kingos salmebok fra 1699 i gudstjenestene sine. Ved andre arrangementer bruker de også Pontoppidans salmebok fra 1740, populært kalt "Slottssalmeboken" og Brorsons salmebøker.²

Men selv om de holder seg til gamle årganger av salmebøker, følger de ikke opp på den musikalske siden. De bruker nemlig L. M. Lindemans koralbok fra 1877, som var den dominerende den gangen kirkesamfunnet ble dannet, det vil si i begynnelsen av 1890-åra. Dette blir jo en anakronisme, og det kan enkelte ganger være vanskelig å tilpasse dette. Melodiformer og tekstformer stemmer ikke alltid over ens. Men deres konservatisme går også på det å ville beholde sitt eget samfunns nedarvede tradisjoner, uavhengig av at det kan være problematisk både ut fra en historisk og praktisk synsvinkel. De synger dermed sine mangestrofede barokksalmer av Kingo ledsaget av ei koralbok fra senromantikken! De ordner seg likevel rimelig bra. De anvender nemlig orgel, og organist og menighet legger til eller trekker fra en stavelse her og der, og får det dermed til å gå opp.

Dette kirkesamfunnet er i mange henseende den mest konservative kristne grupperingen vi har i Norge, noe som også gir seg utslag i liturgien, klesskikker osv. De finnes bare i Kristiansand- og

² Brorson gav aldri ut noen egen fullstendig salmebok, men en rekke samlinger av mindre hefter under tittelen *Troens rare Klenodie*. Etter hans død gav en av sønnene hans ut en samling av etterlatte salmer under tittelen *Svanesang*. Ingen av disse samlingene fikk noen gang status som kirkesalmebøker, men det finnes en del utgaver av dem både hver for seg og samlet. Det er den siste som da gjerne kalles Brorsons salmebok.

Egersundområdet sør og sørvest i Norge. På det sistnevnte stedet er samfunnet splittet i tre, moderkirken *Samfundet* og de noe mindre *Det Allminnelige Samfund* og *Det Allminnelige Lutherske Samfund*. Alle disse benytter de nevnte salmebøkene sammen med Lindemans koralbok. De to største av dem har egne grunnskoler.

På ikke-luthersk grunn av konservativt merke, har vi i Norge de såkalte *Guds Menighet* i Kabelvåg i Lofoten og *Smiths Venner* som hovedsakelig holder til i østlandsområdet. Men ingen av disse har noen særpreget hymnologisk eller musikalsk arv.

Religiøse folketoner i Norge

Før vi forlater Norge, må vi nevne de religiøse folketonene, som har vært en uhyre interessant form sett fra et musikalsk synspunkt. Dette er melodier der vi ikke kjenner opphavsmennene, eller det dreier seg om mer eller mindre bevisste og radikale omforminger av koralbøkens versjoner. Dette fenomenet finnes i bestemte geografiske områder, vanligvis langt borte fra bysamfunnene.

Vi kan ikke si at de tradisjonelle utøverne av folketonene tilhører noe bestemt kirkesamfunn eller organisasjon, heller ikke at de representerer noen egen konservativ gruppe i teologisk henseende. Melodi- og sangformene har levd sitt liv delvis i enkelte lokalmenigheter i Den norske kirke, og dels gjennom bestemte utøvere. De utøverne vi har i dag som benytter dem i sin tradisjonelle form, framfører dem solistisk. Men det har i årevis, helt siden Griegs tid, også vært vanlig å framføre dem i ensembler, som for eksempel i kor, i en mer utjevnet form tilpasset kormediet.

En kan undres over hvorvidt den genuine religiøse vokale forlkemusikkstilen kan ha vært den allminnelig forsamlingssangformen i landet vårt i tidligere tider, eller om det er en typisk soloform. All den tid formen er så personlig både i ornamentikk og rytmisk utforming, er det rimelig å tro på det siste. Beskrivelser fra tidligere tider kan imidlertid tyde på det motsatte. Vi har beretninger fra tidlig 1800-tall om en nærmest kakofonisk menighetssang, nettopp fordi den individuelle utformingen var så uensartet. Både i Danmark og Norge tilspisset dette seg i perioder da den kirkelige ledelsen ønsket en endring av koraltradisjoner eller salmebok. Da kunne det bli den rene kappsyngingen mellom tradisjonalistene og revisjonistene, med de følger for samsangen dette nødvendigvis måtte få. Det finnes historier der klokkeren intonerte sin tone eller stil, og som straks han var i gang, måtte oppleve at sterke krefter i menigheten sang ham i senk på sine tradisjonelle melodiformer. De yngre som reiste til byen og fikk utdanning på lærerseminarer, har gitt oss beskriver om at noen i

forsamlingen ornamenterte på én måte mens andre ornamenterte på en annen måte. Mens på lærerskolen ble de lært opp til at sangen skulle være "bein", altså rett fram uten alle krussedullene, noe som medførte at de bedømte forsamlingssangen mange steder nord og ned.

Det er mange årsaker til at menighetssangen ble så uensartet. Én årsak er manglende musikalsk skolering både hos klokker og hos allmuen, noe som lett kunne føre til variasjoner i melodiformene. En annen er salmebøkernes uensrytete tekstversjoner, som også nødvendigvis måtte få følger for melodiutformingen. I flere perioder av den protestantiske kirkens historie i Norden kom det er en rekke salmebokutgivelser, med mange av de samme salmene i ulik form. Dette gjelder særlig på 1600-tallet. Det kunne derfor bli brukt en rekke ulike salmebøker og dermed tekstvarianter i de samme miljøene. Tekstene kunne dessuten ofte også ha forskjellig antall stavelser fra strofe til strofe. Alt dette kunne dermed medføre en svært uensartet syngestil. I et referat fra tidlig på 1800-tallet har vi en beskrivelse om menighetssangen, at den var så sprikende at man hele tiden kunne høre samtlige av den kromatiske skalaens tolv toner!

I dag er imidlertid menighetssangen i Bykle forholdsvis lik menighetssangen ellers i Den norske kirke. Men så seint som i 1950-årene, da de ennå sang uten orgelledsagelse, kunne forsamlingen der synges med naturlighet svært interessante tonaliteter og skalaformer. Særlig var de høye tersene påfallende.

Over hele Norden, ja kristenheten i det hele tatt, foregår religionsutøvelsen ikke bare i kirker og forsamlingshus, men også i hjemmene. Her har en ikke vært under kontroll eller innflytelse fra de kirkelige musikkautoriteter, og de religiøse folketonene har flere steder blomstret. Det var nemlig først langt inn i vårt århundre at en fikk folketonene inn i koralbøkene, slik at de ble vanlige ved gudstjenestene.

Likbegjengelse kaltes en tradisjon en hadde enkelte steder i Norge til langt opp i vårt århundre i samband med begravelsessermonier. Slike ritualer hadde gjerne en svært egenartet syngestil og repertoar.

Danske forhold - Harboørtradisjonen

I Danmark har det også vært en del svært konservative lutherske grupperinger som på det musikalske området har hatt en interessant tradisjon. Som i Norge har noen av disse vært å finne i egne kirkesamfunn, mens andre har vært etablert i de lavkirkelige organisasjonene innenfor den danske folkekirken i visse geografiske områder. Flere av dem er nå historie. Også disse har benyttet seg av gamle salmebøker, som Kingos og Brorsons.

Innenfor Dansk Indre Mission har det hele tiden vært konservative

grupperinger med sine særpreg. I noen tilfeller har de skilt seg ut organisatorisk og dannet egne foreninger, som *De gamle stiers Indre Mission* og *Det gamle budskabs Indre Mission*. Musikktradisjonene her er imidlertid ikke spesielt egenartede. Det er derimot avdelingen av Dansk Indre Mission i fiskerlandsbyen Harboøre på Jyllands vestkyst. De står organisatorisk fullt og helt innenfor Indre Mission, men har en egen hymnologisk tradisjon. Det er et usedvanlig sterkt indremisjons-miljø i denne bygda, og svært mange av innbyggerne er aktive på *missionshuset*, som forsamlingshusene i Indre Mission heter.

Noen store skipsforlis på slutten av 1800-tallet utløste nemlig store vekkelser i Harboør. Vekkelser var dyptgripende og pietistisk farget. Dette førte til en renessanse for blant annet Brorsons salmer. Men disse var på denne tida ikke høyt i kurs i Danmark og var relativt lite representert både i statskirkens offisielle salmebok og i organisasjonens egen salmebok *Hjemlandstoner*.

De anskaffet seg derfor den før nevnte *Brorsons salmebok*, som riktignok ikke var utgitt på mange år, men som de ved annonsering i forskjellige kristelige blad fikk kjøpt inn fra privatpersoner rundt om i Danmark. Helt fram til i 1950-årene sang de så i alt vesentlig grad disse salmene på missionshuset i Harboør.

Nå var denne Brorson-interessen først og fremst tekstlig begrunnet, og en rekke av Brorson-salmene kjente de ikke passende melodier til. Dette førte til at bygdas egne folk satte i gang med å lage melodier. Mange av disse melodiene har en heller ordinær kvalitet, men selve fenomenet er interessant og det finnes også noen musikalske perler i dette melodistoffet.

Kingotradisjoner

På Lyø mellom Fyn og Sønderjylland var det til langt inn i vårt århundre en levende Kingo-tradisjon i stedets folkekirkemenighet. Mellom Vejle og Horsens på Jylland holdt de såkaldte *stærke jyder* til. I flere generasjoner sang man i statskirkegudstjenestene i dette området fra Kingos salmebok, og i hjemmene sang man i tillegg fra Brorsons *Troens rare Klenodie*. Tidligere i vårt århundre sang man også fra salmebøker av Brorson der også *Svanesang* var med, i tillegg til Kingos *Sjungekor* (fra 1674 og 1681).

Helt fram til etter annen verdenskrig sang man annen hver søndag fra Kingos salmebok i deres mest sentrale geografiske område, Østre Snede kirke. Nå er *de stærke jyder* ikke lenger en egen gruppe, men tilhører historien. Men de stod i mange år svært sterkt og hadde egne skoler.

Det er to danske kirkesamfunn i dag som fortsatt benytter Kingos salmebok fra 1699. Det ene kalles Den Evangelisk-Lutherske Frikirke og har en håndfull menigheter spredt rundt i Danmark. Særlig på Jylland har denne salmeboka vært brukt helt opp til i vår tid i dette kirkesamfunnet. Musikalsk følger de Folkekirkens melodiformer.

Det andre kirkesamfunnet har imidlertid høyst egenartede melodiformer. Men ledelsen her ønsker på det nåværende tidspunkt å være tilbakeholdende med å la musikkforskere slippe til med opptaksutstyr og ønsker ingen offentliggjøring av deres hymnologiske tradisjonen.

Jeg må derfor nøye meg med å opplyse om at menigheten holder til i Danmark og ble etablert i begynnelsen av 1800-tallet. Den har ca. 200 medlemmer. Som flere av de nevnte kirkene i Norge har de egen barneskole. Menigheten har ingen organisatorisk forbindelse med noen annen religiøs gruppe. De er svært ortodokse lutheranere og henter sin inspirasjon fra reformasjonsårhundret og fra ortodoksien. Følgelig har de ikke tatt med noe fra den pietistiske tradisjonen som jo alle de før nevnte skandinaviske grupperingene har.

De anser det nærmest for formastelig å la menighetsforstanderen holde egen preken, all den tid jo Luther selv har dekket hele kirkeåret i sine prekensamlinger! Man leser følgelig to Luther-prekener hver søndag, både den over epistelteksten og den over evangelieteksten. Gudstjenesten varer om lag tre og en halv time. Salmesangen er uten instrumentledsagelse.

Som kjent har flere av salmene i Kingos salmebok mange strofer. Og menighetens sangtempo er langsomt. For i det hele tatt å komme gjennom en gudstjeneste innen den nevnte tidsrammen, blir noen av strofene lest av forsamlingen i kor. Menighetsforstanderen leder sangen. Svært ofte er han alene på første ordet i ei verselinje. Så faller resten av forsamlingen inn. På denne måten skjønner forsamlingen når en strofe skal leses og når den skal synges.

Heller ikke i forsamlingssangen i denne menigheten foreligger det noen fast puls. Likevel er samsangen påfallende homogen. Dette er ikke minst bemerkelsesverdig all den tid salmene i Kingos salmebok ikke alltid er konsistente fra vers til vers når det gjelder versføtter og antall stavelser i hver linje.

Melodiene er vanligvis durpregede. Noen ganger ender de på andre trinn, uten at en dermed har noen klar fornemmelse av dorisk tonalitet. Melodiene preges av neumatikk - at hver stavelse har to toner.

Sammenfatning

Som en konklusjon kan vi for det første si at det finnes en del svært konservative, men likevel livskraftlige religiøse grupperinger i

Norden, som de færreste av oss var klar over eksisterte i dag. Noen av disse har en sterk og interessant hymnologisk og musikalsk arv.

Det er et fellestrekk ved disse miljøene at de ofte er skeptiske til å bli gjenstand for undersøkelser av så vel journalister som forskere. De kan derfor være svært lukkede og vanskelig tilgjengelige for en musikkforsker å trenge inn i. Noen av dem har nok dårlige erfaringer med at mennesker uten forståelse for deres egenart framstiller dem i et uheldig lys. Frykten for at kunnskapen om dem skal bli brukt på en uærbødig måte, kan derfor være stor, så en forsker blir gjerne sett på med mistenksomhet. Noen av dem har derfor nektet at det lages lydopptak av deres sangtradisjon. Flere av dem betoner dessuten at det er det tekstlige, det dogmatiske som er bestemmende for deres hymnologiske veivalg. Følgelig kan de være helt uforstående til at noen i det hele tatt har interesse av sangen deres!

Til tross for at det er typisk for alle disse kirkene og gruppene at de er lite økumenisk innstilt og har liten kontakt med andre grupper av tilsvarende art, er det mange fellestrekk mellom dem, både i holdninger og i musikalsk stil.

Når det gjelder holdninger, så er det ved siden av isolasjonstendensene karakteristisk for de fleste av dem at det ikke bare er på det teologiske området at de holder på eldre tradisjoner. Dette gjelder også livsstil i sin allminnelighet, som klesdrakt, bruk av moderne tekniske hjelpemidler, mediavaner osv. Flere av dem har også, som nevnt, egne barneskoler. Noen grupper er etablert i egne kirkesamfunn, andre opererer innenfor statskirkene.

Ut fra materialet vårt synes det å være karakteristisk at jo mer konservativ en religiøs gruppe er, desto mindre kontakt har de med andre religiøse grupper og menigheter. De har ofte også en trang definisjon av hvem de vil kunne kalle sanne troende. Og det er vel slik at jo sikrere en er på sannhetsgehalten i ens eget teologiske ståsted, og jo sikrere en er på at de andre tar feil, desto viktigere blir det å bevare uendret de tradisjonene og ytringsformene en besitter.

Når det gjelder menighetssangen, har de grupperingene som har fått utvikle seg uten for sterke impulser utenfra, og uten å ha vært ledet av instrument, utviklet en sangstil med disse karakteristika:

Sangen ruller eller flyter framover i et rolig, bølgende tempo og smyer seg av sted i en plastisk, fleksibel form, som ikke er bundet i noen bestemt og jevn metronompuls. Den er ofte noe støtvis, med en utstrakt bruk av antesipasjoner. Det nyttes i stor utstrekning glissando, nesten mellom hver tone. Sangen har ofte et melismatisk og heterofonisk preg og domineres av relativt vibratofrie stemmer. Fraseavslutningstonene er gjerne relativt korte.

Sangen er ofte kraftfull og reservasjonsløs og ledes gjerne av en- (oftest mannlig) forsanger, sjeldnere av orgel. Forsangeren drar gjerne det hele i gang ved å synge første ordet – ofte mer – av en strofe alene, stundom også av hver frase, som en slags initium. Så henger de andre seg på.

Det vi pleier å kalle de religiøse *folketonene*, med den karakteristiske frie rytmikken og de egenartede avvikene fra de tempererte skalaene, har fått en renessanse i vår tid. Men da er det gjerne snakk om utøvere som av interesse for genren har lært seg syngemåten fra eldre mennesker eller fra opptak. For dette er ikke lenger det musikalske morsmålet til folk i dag, slik som det var for noen helt fram til midten av vårt århundre, før radio og andre media gav folk en fortrolighet til det tempererte skalasystemet og den mer metronompregede takt- og rytmefølelsen. Interessen for folketonene deles dessuten også av mennesker som ikke har noe forhold til sangenes budskap, men som er opptatt av sangformen av musikalske, estetiske eller historiske årsaker. Derimot er den sangen vi hørte blant annet fra The Amish People, fra det lestadianske stevnet og fra den danske menigheten, en musikkform som disse menneskene fortsatt er fortrolig med i dag. Og disse, menneskene i de konservative religiøse miljøene, er nesten alltid mer interessert i det tekstlige og dogmatiske enn det musikalske.

Svaret på om hvorvidt de nevnte karakteristika avspeiler tidligere tiders sangstil, eller om det er grunnlag for å si at samsang i isolerte miljøer og uten instrumentledsagelse lett utvikler seg i en bestemt retning, blir det en oppgave å prøve å finne nærmere ut av.

Karl-Johan Hansson

Finländsk hymnologi i medvind

Finländsk psalmforskning har för närvarande medvind. Ett hymnologiskt sällskap grundades 1996. På kort tid har sällskapet fått närmare femtio medlemmar och även gett ut sin första årsbok. Flera doktorsavhandlingar har under det senaste året sett dagens ljus. Och mera är på kommande.

Årsboken *Hymnos*, som behandlar både liturgiska och hymnologiska frågor, innehåller ett 10-tal artiklar med historiskt och aktuellt material från den finska psalmtraditionens katolska arv och 1500-talets mässmelodier till pietistisk psalm, folkliga koraler, Titanic-hymnen och psalmboksrevisioner. Alla artiklar är på finska men har korta sammanfattningar på engelska.

I mars 1997 ventilerades vid Helsingfors universitet Hannu Vapaavuoris doktorsavhandling *Virsilaulu ja heräävä kansallinen kulttuuridentiteetti*. Vapaavuori, som även är ordförande för hymnologsällskapet, granskar psalmsångens betydelse för den finska nationella kulturidentitetens framväxt under senare hälften av 1800-talet. Hymnologisk forskning har ofta koncentrerat sitt intresse till enskilda sångsamlingar eller psalmskapare. Vapaavuori tar ett nytt grepp när han i ett vidare perspektiv undersöker hur psalmsången fungerade i sitt sociala och kulturella sammanhang.

Analysen, som bygger på tryckta och handskrivna koralsamlingar, psalmboksförslag, protokoll från präst- och kyrkomöten, artiklar och debattinlägg i tidningar samt privata brev, ger en varierande bild. En enhetlig psalmsång var vid tiden ett tämligen okänt fenomen för det finska folket - liksom även på andra håll. Ingen normerande koralsbok fanns och i församlingarna utvecklades egna melodier. Gudstjänstdeltagarna sjöng oftast som det behagade, om de överhuvudtaget deltog i sången, och kunde se det som sin huvuduppgift att överrösta klockaren - som i regel inte ens var notkunnig. Kyrkorglar var en sällsynthet. Men det fanns också

församlingar där man till och med sjöng psalmer fyrstämmigt.

Undersökningen tar sin utgångspunkt kring 1850. Politiskt var Finland en del av Ryssland och kulturellt präglad av Sverige. En finsk nationell identitet, medvetenhet om folkets eget språk, historia och kultur, börjar växa fram. Genom ökad bildning ville man skapa en suverän nation bland andra. Huvudfrågan för Vapaavuori är psalmsångens roll i den vaknande identiteten, hur psalmen bidrog till den kulturella utvecklingen och hur utvecklingen i sin tur kom att påverka psalmens utformning. I slutändan handlar det om spänningen mellan nationellt och internationellt, i vilken mån en finsk folklig (melodi)tradition skulle ges företräde framom en allmän europeisk i strävan till en enhetlig psalmsång i den lutherska gudstjänsten. Det handlar också om spänningen mellan rytmisk och utjämnad koral. Vapaavuori följer utvecklingen fram till 1886 års officiella psalmbok då den inhemska linjen i stort sett segrade - vilket i sin tur är förklaringen till att dagens finska psalmtradition innehåller ett betydande inslag av finska folkliga melodier.

Vapaavuori beskriver diskussionerna kring psalmsången, han analyserar koraler, redogör för klockarnas situation och skolväsendets framväxt samt skildrar den svåra vägen mot enhetlighet, där bl.a. utbildningen av klockarna samt folkskolans utveckling blev viktiga led. I avhandlingen kombineras grundlig saklighet med spetsig humor på ett medryckande sätt. Vad jag likväl saknar är en tydligare utmejsling av huvudfrågan, vad den nationella kulturella identiteten innebar i psalmperspektiv. Författaren kunde också ha följt utvecklingen några decennier framåt efter 1886 då melodifrågorna till den nya psalmboken avgjordes först några år in på 1900-talet. Avhandlingen är likväl ett imponerande arbete i sin breda analys och ett viktigt tillskott till den hymnologiska forskningen kring en avgörande period i den finska psalmsångens historia.

Om Vapaavuori har ett nationellt perspektiv så kommer Suvi-Päivi Koski med ett tungt bidrag till den internationella forskningen. I december 1996 disputerade hon, också vid Helsingfors universitet, med en avhandling om Johann Anastasius Freylinghausens (1670-1739) "Geistreiches Gesangbuch" från år 1704, Geist=reiches

Gesang=Buch vuodelta 1704 pietistisenä virsikirjana. Freylinghausen var en av stöttepelarna inom hallepietismen.

Koskis undersökning är ett pionjärbete. Freylinghausens opus med dess 683 psalmer och 174 melodier var pietismens mest inflytelserika sångsamling. Den utkom under närmare 200 år i en mängd upplagor. Ingen har likväl hittills åtagit sig att närmare granska den. Koski belyser inte bara sångboken utan beskriver ingående Freylinghausens liv och teologi. Hon visar hur boken avviker från tidigare praxis och är uppbyggd från redaktörens dogmatiska grundsyn. Hon granskar ett antal bortglömda sångböcker som har influerat Geistreiches Gesangbuch och åskådliggör sina resultat i utförliga tabeller. Den pietistiska sångens viktigaste funktion som ett medel att fostra till rätt tro beskrivs. Och inte minst så har Koski genom ett drygt arbete spårat sångsamlingens textförfattare.

Genom avhandlingens titel markerar Koski tydligt sin position. Frågan har ställts om Geistreiches Gesangbuch överhuvudtaget bör betecknas som en pietistisk sångsamling. De mest representerade författarna är Paul Gerhardt och Martin Luther. Innehållet är brokigt med allt från förreformatoriska psalmer till radikalpietistiska sånger. Melodierna har däremot en "hallesk" prägel. Genom titeln "Geistreiches Gesangbuch från år 1704 som pietistisk sångbok" betonar Koski det som hon utförligt visar genom sin undersökning: sångsamlingen bör otvetydigt betraktas som pietistisk. På 1700-talet kom den att bli ett slagträ i linjedragningen mellan ortodoxi och pietism.

Suvi-Päivi Koski har genom sin undersökning gjort en viktig vetenskaplig insats på ett internationellt forskningsområde. Redovisningen är därtill mycket överskådlig, stringent och lättläst. Tyvärr är den skriven på finska. En avhandling av denna kaliber borde ovillkorligen översättas till tyska men gärna också till engelska. Tysk sammanfattning och engelskt abstract ger inte en rättvis bild av den gedigna avhandlingen.

De båda avhandlingarna, årsboken och därtill många pågående projekt visar att det händer mycket just nu inom finländsk hymnologisk forskning.

Suvi-Päivi Koski, Geist=reiches Gesang=Buch vuodelta 1704 pietistisenä virsikirjana. Tutkimus kirjan toimittajasta, taustasta, teologiasta, virsistä ja virsirunoilijoista. Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar 172. Helsingfors 1996. 502 s. ISBN 952-5031-04-7.

Hannu Vapaavuori, Virsilaulu ja heräävä kansallinen kulttuuri-identtiteetti. Jumalanpalveluksen virsilaulua ja -sävelmistöä koskeva keskustelu Suomessa 1800-luvun puolivälistä vuoteen 1886. Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar 173.

Hymnos. Hymnologian ja liturgiikan vuosikirja 1997. Hymnologian ja liturgiikan seura. Helsinki 1997.

Forfatternes adresser

Fh. sognepræst Lisbeth Smedegaard Andersen, Bavnebjergspark 32, 3520 Farum.

Organist Erik Haumann, Merianvej 30, 8240 Risskov.

Førsteamanuensis Sigvald Tveit, Øvre Smestadveien 53 B, N-0378 Oslo, Norge.

Professor, teol.& fil.dr. Karl-Johan Hansson, Fredsgatan 12 A 21, FIN-20100 Åbo, Finland

Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt med 4 numre á omkring 50 sider

Udgives af Salmehistorisk Selskab, Københavns Universitet, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K., Danmark. Tlf. 35 32 36 23.

Organ for Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN

Medlemskab af Salmehistorisk Selskab tegnes hos kassereren, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, 1150 København K., giro 2 20 11 19.
Hos kassereren kan også bestilles ældre årgange af tidsskriftet.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Universitetslektor, dr.phil. Steffen Arndal,
Savmøllevej 5, DK-5690 Tommerup. Tlf. 64 76 29 01

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, formand,
Ahlmanns Allé 14, DK-2900 Hellerup. Tlf. 39 62 79 27.

Universitetslektor, cand.theol. Jørgen I. Jensen,
Steenstrups Allé 17, DK-1924 Frederiksberg C. Tlf. 35 37 39 73.

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, kasserer,
Caroline Amalievej 27, DK-2800 Lyngby. Tlf. 45 88 48 65.

Sognepræst, cand.theol. Jens Lyster, næstformand,
Notmark præstegård, Notmark 4, DK-6440 Augustenborg. Tlf. 74 47 31 44.

Universitetslektor, organist, mag.art. Torben Schousboe,
Tryggvældevej 132, DK-2700 Brønshøj. Tlf. 31 28 02 05.

Professor teol. & fil.dr. Sven-Åke Selander
V. Häggviksv. 17, S-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf. 40 45 35 77.

Styringsgruppe for Nordisk Institut for Hymnologi (Nordisk redaktionskomite):

Professor, teol.dr. Gustav Björkstrand,
Erikgatan 5 D 102, SF-20110 Åbo, Finland. Tlf. 921 32 46 59.

Førsteamanuensis, cand.phil. Sigvald Tveit
Øvre Smestadveien 53B, N-0378 Oslo, Norge. Tlf. 22 14 20 99.

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen,
Egernvej 43, DK-2000 Frederiksberg. Tlf. 38 34 99 72.

Professor, fil. & teol. dr. Pétur Pétursson,
Hjardarhaga 11, IS-107 Reykjavik, Island. Tlf. 5 62 90 09.

Professor teol. & fil.dr. Sven-Åke Selander
V. Häggviksv. 17, S-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf. 40 45 35 77.

Sekretariat:

Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN,
Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K.

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, sekretær. Tlf. 35 32 36 23.

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, redaktør.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Peter Balslev-Clausen (ansvarshavende), Birgitte Ebert, Laura Lundager
Jensen, Vagner Lund (redaktionssekretær), Øve Paulsen og Lone Vesterdal.

Tidsskriftet udgives med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse og N.F.S. Grundtvigs Fond.

Eftertryk tilladt efter aftale med forfatterne og med angivelse af kilde.

02449 KHC
OVE PAULSEN
TOFTHØJVEJ 37
9280 STORVORDE

303

000